

ПОЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ Т. ШЕВЧЕНКОМ ЧЕСЬКОЇ ІСТОРІЇ В РЕЦЕПЦІЇ І. ДЗЮБИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (34) 2015

УДК 821.161.2-1.09 Т.Шевченко

Барчан В. Поетична інтерпретація Т.Шевченком чеської історії в рецепції І. Дзюби; 8 стор.; кількість бібліографічних джерел – 4; мова українська.

Анотація: У статті проаналізовано шевченкознавчу студію сучасного українського літературознавця Івана Дзюби, присвячену інтерпретації поеми Т.Шевченка «Єретик», зокрема простежено наукову методологію, специфіку дослідницького стилю в трактуванні художнього осмислення фактів чеської історії та визначних осіб.

Ключові слова: Іван Дзюба, Т. Шевченко, поема «Єретик», чеська історія, Ян Гус, П.-Й.Шафарик, світогляд, контекстуальність, компаративізм, слов'янофільство.

Шевченкознавчі студії відомого українського літературознавця Івана Дзюби отримали високу оцінку науковців [1; 2; 4 та ін]. Монографію «Тарас Шевченко» (2005, 2008), що увібрала в себе багаторічні напрацювання дослідника, Ю. Барабаш вважає надзвичайно актуальною, як на нинішній час, коли відбувається «розігрування постмодерного тусовочного «дискурсу» (О. Пахльовська). Об'єднавши шевченкознавчі праці І. Дзюби терміном «шевченківський текст», Ю.Барабаш вважає, що «він прочитується не тільки як визначний науковий факт, він набуває значення громадянського чину й культурно- та націотворчого чинника, і знову ж таки – не тільки в обороні Шевченка, а в ствердженні цілого національного духу, непроминальних вартостей національної культури» [1, с. 483].

У широкому спектрі наукових зацікавлень І. Дзюби виокремлюється й присвячене сторінкам чеської історії та її відомим особистостям. Маємо на увазі його дослідження поеми Т. Шевченка «Єретик», у якій подано художнє осмислення такого суспільного явища, як гуситський рух та відомих у суспільно-культурному житті Чехії постатей – Яна Гуса і П.-Й. Шафарика.

Спеціальна увага цьому творові приділена в підрозділі «Від «Івана Гуса» («Єретика») до Кирило-Мефодіївського братства» у монографії «Тарас Шевченко» (2005). Певних аспектів твору автор торкається й у наступному підрозділі цієї ж книги – «Щоб слов'яни стали добрими братами...».

Наголосимо, що дослідження І. Дзюбою поеми «Єретик» має концептуальний характер. Предметом його уваги є не поетика твору чи окремі її елементи, а світоглядні доміанти Шевченкового мислення в контексті культурних і суспільних явищ свого

часу, зокрема – слов'янофільства. Дослідник націлений на з'ясування таких питань, як зацікавлення Шевченка слов'янською проблематикою, джерела поетичної моделі відображуваних подій, характер їх осмислення та художньої інтерпретації, причини уваги поета до головної ідеї руху, чіткість у трактуванні дослідниками пріоритетів вираженої у творі Шевченкової ідеології.

Своє дослідження конкретного твору науковець актуалізує в контексті слов'янофільства. У розділі «Щоб усі слов'яни стали добрими братами» він наголошує на різних поглядах інтерпретаторів Шевченкового бачення слов'янофільства і при цьому зауважує, що в наш час сучасні науковці цією проблемою мало цікавляться. «А останнім часом, – констатує Дзюба, – нових праць на цю тему майже не з'являлося..., вивчення українських аспектів слов'янофільської теми значно відстає» [3, с. 387].

До прочитання твору «Єретик» літературознавець застосовує один із домінантних принципів своєї методології, яку відзначив Ю.Барабаш, – контекстуальність. На важливості цієї засади сам І. Дзюба акцентує у вступі до монографії: «...Щоб краще збагнути його (Шевченка – В.Б.) як нашого сучасника, треба повніше збагнути його як сучасника людей, проблем, суспільства середини ХІХ ст. Шевченко сам приходив у наш час. Проте й ми повинні йти в його час... Треба добре знати не лише самого Шевченка, а й його добу, атмосферу життя, його сучасників. Не лише однодумців та друзів, а й суперечників, опонентів та ворогів. Не лише ідеї, співзвучні Шевченковим, а й відмінні від них або ті, що їм протистояли, поняття і принципи іншого характеру, весь широкий спектр поглядів, інтересів та настроїв, що в

своїй сукупності і становили історичну реальність, у якій він був собою» [3, с.8].

Саме таким методологічним принципом наукового аналізу зумовлений екскурс у слов'янофілство, що охоплює генезу, характеристичні вияви, хронологію, перебіг розвитку, персоналії. Це дало підстави авторові переконливо твердити про логічність, об'єктивно обгрунтовану зумовленість Шевченкового зацікавлення цим явищем. При цьому Дзюба не просто констатує Шевченків інтерес до самого явища, який він задовольняв читанням відповідних публікацій, зустрічами й бесідами з українськими, російськими слов'янофілами, носіями ідей зарубіжного слов'янства, а наголошує на тих його аспектах, які характеризують світоглядні принципи Кобзаря. А саме, трансформацію цього знання на становище українського народу, осмислення його ролі й місця серед інших слов'ян.

Події, пов'язані з постаттю Яна Гуса та подальший протестний рух чехів, безумовно, був поштовхом до з'ясування Шевченком проблеми «слов'янство серед інших народів», тому вона й постала дуже гостро в поемі «Єретик». І. Дзюба наголошує на ретельному вивченні Шевченком усіх матеріалів на цю тему, посилаючись при цьому на свідчення, зафіксовані у спогадах О. Афанасьєва-Чужбинського, з яким Шевченко особисто спілкувався щодо цього. Тут дослідник справедливо виокремлює думку про власне бачення і розуміння поетом суспільних подій та їх причин. «Здоровий критичний підхід до прочитаного й почутого та інтуїція забезпечили Шевченкові такий об'єктивний підхід до теми, який витримав випробування часом навіть з погляду відповідності фактичному перебігові подій» [3, с. 366.]. Для переконливості власного твердження І. Дзюба подає детальну історичну довідку про причини та перебіг і наслідки гусистського руху, характеризує релігійне та політичне становище того часу в Європі, наголошує на поданій у працях істориків його характеристичні – як війну «не тільки проти німців, папістів, а й проти багатіїв, землевласників і власників узагалі» (Лозинский С.Г. История папства.: М.,1986). Саме такою бачив причину виступу чеського героя і Шевченко, що, на думку дослідника, дає можливість «зрозуміти і солідаристичну перейнятність Шевченка памфлетною стороною антипапського виступу Яна Гуса й історичну значущість тих подробиць розвитку ситуації, які він поетично окреслює... Шевченка цікавлять не ті десятки «параграфів», навколо яких сперечалися схоласти в університетах, доводячи Гусову ересь, а сама демократична і гуманістична сутність його виступу проти облуди й несвободи, його захист «чехизни» та самий образ цього великого подвижника, загальнолюдське значення якого Шевченко розумів» [3, с. 368].

Заслугують на увагу й подані у праці Дзюби міркування щодо ставлення Шевченка до католицизму, і його зацікавлення Яном Гусом, що, на думку російських слов'янофілів, можна пояснити «з позицій... близьких до православ'я». Дослідник заперечує

такі твердження і висловлює думку, що не конфесійні погляди поета стали визначальними в розумінні описуваних подій, а їх загальнолюдська, гуманістична сутність: «Гус близький Шевченкові інтимно – насамперед тим, що жив Христом, а не конфесійними догматами. Шевченко не любив ні ксьондзів, ні попів, але любив Христа, йому звірявся. І в Іванові Гусові він бачить поборника істинного Христа, а не борця проти католицизму» [3, с.369]. У цій думці сучасний дослідник співзвучний із поглядами І. Франка, які й наводить для більш переконливої аргументації.

У структурі аналізу І. Дзюбою поеми «Єретик» проступає ще один виразний методологічний концепт його дослідниці творчості, відзначений Ю. Барабашем, – компаративізм. Літературознавець виокремлює актуальність чеської історії для Шевченка, оскільки вважає, що поет проектував її і на сучасність, і на майбутнє. Він підкреслює виняткову прозорливість Кобзаря в розумінні суспільно значимих процесів не локального, а глобального масштабу, духовно заряджених, а тому й широко сприйнятих, і твердить, що Шевченко чи не єдиний серед своїх сучасників усвідомив і «відчув широчінь співзвучності ідей чеських і словацьких будителів та слов'янського відродження взагалі – в його політичних, культурних і соціальних аспектах – з проблемами українського буття. І тому його поема про великого єретика, великого борця за національне і соціальне визволення чеського народу (а це був не тільки антипапський та антинімецький рух, а й антифеодальний рух за визволення від майнового і духовного гніту водночас!) – це також форма поетичної мови і про Україну [3, с.369].

Усе, що спричинило протест Гуса в Чехії – «деморалізація та наруга над людською гідністю й образом Божим», різні форми соціального й національного гноблення, – теж накладалося у Шевченка на становище українського народу під непосильним тягарем російського царизму та гнітом московського православ'я. Проекцію на українське буття, зокрема на українське козацтво, І. Дзюба вбачає і в уславленні Шевченком героїзму й нескореності Гуса; заклик чеського патріота до своїх співвітчизників з очей «скинути луду» асоціюється із докором Шевченка своїм землякам у пасивності та безпам'ятстві.

Як відомо, у Шевченковому творі прославляються два великі чехи: Ян Гус та П.-Й.Шафарик. Дослідник цілком закономірно обгрунтовує присвяту поєми, адресовану відомому культурному, освітньому діячеві П.-Й.Шафаріку, сучаснику Шевченка. І. Дзюба, зауваживши, що присвята з'явилася вже після написання поеми, вважає її своєрідним поетичним узагальненням осмислюваних явищ, «резюме, коли не інтродукції. Це не просто панегірик видатному діячеві чеського й словацького відродження та узагальнена оцінка його історичної ролі в слов'янстві, а й власне Шевченкова тривка мрія про те, «Щоб усі слав'яне стали / Добрими братами, / І синами сонця правди, / І єретиками» [3, с. 371]. Дослідник доводить, що Шев-

ченко вітав Шафарика як визначного й авторитетного в культурних колах свого часу слов'янина, солідаризувався з ним в означенні головних причин «слов'янських бід» – чужоземного панування, зокрема «німоти» для чехів, як, рівнозначно, й московщини для українців. У руслі власного наукового стилю переконання й аргументації висловленої думки, Дзюба пояснює специфіку вживання у творчості Шевченка етноніма «німець», що означало «чужинець», котрий не вмів говорити по-нашому, та негативну його конотацію, зумовлену «особливою роллю німецького елементу в бюрократичній системі Російської імперії та в державно спрямованій колонізації України, а також не завжди позитивним німецьким впливом на різні сторони життя російського суспільства, в тому числі й інтелектуального (рабське запозичення всього того, що «німець скаже») [3, с.372]. Справедливо наголошуючи на збігові окремих поглядів Шевченка й російських письменників та мислителів (від Грибоедова до Герцена), дослідник стверджує неправомірність приписування поетові ксенофобії, що мало місце і в Драгоманова, або накидання йому слов'янофільства російського гатунку [3, с.376]. Науковець настійно доводить специфіку Шевченко-

вих слов'янофільських ідей, що в певній мірі виражалися і в слов'янофільській програмі кирило-мефодіївців: «ідеї, зовсім нечувані для «класичного» слов'янофільства, ідеї демократичні, об'єктивно революційні на той час ... Це – ідеї соціальної рівності та політичної свободи, гостре засудження самодержавства і панства, експлуатації, закріпачення України, слова гніву на адресу Петра I і Катерини II за поневолення України, та й взагалі на адресу царизму; схвальна згадка про декабристів; ідея федеративної республіки» [3, с. 383].

Таким чином можемо констатувати, що у науковій рецепції Шевченкової поетичної моделі чеської історії І. Дзюба оприявнив заявлений ним принцип «думання» (тверезодумання)... здійснивши, за словами Ю.Барабаша, поглиблений аналіз, вільний від кон'юнктури та риторичної піни [1, с. 486]. Ширококонтекстний, історично обґрунтований, методологічно вмотивований аналіз поеми «Єретик» доказово спростовує неправомірність окремих суджень дослідників, розставляє ключові орієнтири світоглядних позицій автора, наголошуючи на їх вселюдській сутності, підкреслюючи велич українця Т. Шевченка як митця й мислителя слов'янського світу.

Література

1. Барабаш Ю. «Шевченківський текст Івана Дзюби» на тлі сьогоденної духовно-культурної ситуації в Україні / Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова. Текст-контекст, семантика-структура / Юрій Барабаш. – К.: Темпора, 2011. – С. 483- 497.
2. Боронь О. Іван Дзюба. Тарас Шевченко / Критика. – 2007. – Ч. 4 (414).
3. Дзюба І. Тарас Шевченко. – К.: Видавн. Дім «Альтернативи», 2005. – 702 с.
4. Павлишин М. Явище і норма: Іван Дзюба – критик // І.Дзюба. З криниці літ. У 3-х томах. – К.: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1.

Валентина БАРЧАН

ПОЭТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ Т. ШЕВЧЕНКО ЧЕШСКОЙ ИСТОРИИ В РЕЦЕПЦИИ И. ДЗЮБЫ

Аннотация. В статье проанализировано шевченковедческое исследование современного украинского литературоведа Ивана Дзюбы, посвященное интерпретации поэмы Т. Шевченко «Єретик», в частности, прослежено научную методологию, специфику исследовательского стиля в интерпретации художественного осмысления фактов чешской истории и её выдающихся личностей.

Ключевые слова. Иван Дзюба, Т. Шевченко, поэма «Єретик», чешская история, Ян Гус, П.-Й.Шафарик, мировоззрение, контекстуальность, компаративизм, славянофильство.

Valentyna BARCHAN

SHEVCHENKO'S POETIC INTERPRETATION OF CZECH HISTORY AT THE PERCEPTION OF IVAN DZIUBA

Annotation. The Shevchenko's studio of modern Ukrainian literary critic Ivan Dzyuba sanctified to the interpretation of T. Shevchenko` poem «Heretic» is investigated in the article, particularly the scientific methodology, and the research style `specificity in interpretation of artistic comprehension of Czech history facts and prominent persons are overlooked.

Key words. Ivan Dzyuba, T. Shevchenko, poem «Heretic», Czech history, Jan Gus, P.-J. Shafaryk, world view, contextuality, comparativistics, Slavophilism.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2015 р.

Барчан Валентина Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «УжНУ».